

ÂŞIK VEYSEL'İN ŞİİRLERİNDE YÖRESEL KELİMELER VE DEYİMLER*

Dr. Doğan KAYA

Veysel (1894-1973), geçen yüzyılın en ünlü âşıklarından birisidir. Onun çağdaş düşünceye sahip olması ve zamanında fark edilmesi, gözlerinin kör oluşu, orijinal ezgileri, ele aldığı konulan işleme ve bunları özlü şekilde yansıtmalarının şüphesiz bunda büyük rolü olmuştur. Hakkında otuzdan fazla kitabın ve beş yüzden fazla yazının yazılması da onun büyüklüğünü açıkça göstermektedir. Yunus ve Karacaoğlan gibi üzerinde en fazla durulan âşıklarımızdan oluşu belki de Veysel'in bu özelliklere sahip olmasından ileri gelmektedir.

Biz de bu çalışmamızda Veysel'i, şiirlerinde kullandığı yöresel kelimeler çerçevesinde değerlendirmeye çalışacağız. Asil konuya geçmeden önce de Veysel'in şiirlerindeki ses hadiselerine temas etmek istiyoruz.

Ümmi bir âşık olan Veysel, sağlığında pek çok şehir gezmiştir, ancak şiirlerinde ağız özelliklerini muhafaza etmiştir. Şiirlerinde ölçü söz konusu olduğunda bilhassa buna dikkat etmek gerekir.

Veysel'in şiirlerindeki yöresel kelimeler kendi içlerinde çeşitlilik gösterirler. Bunları şu şekilde gruplandırabiliriz:

1. Ses türemesi

İki şekilde karşımıza çıkmaktadır.

a. (L) ve (R) ünsüzü ile başlayan kelimelerin başına ünlü getirilmiştir.

ilâyık, irahat. Irıza, irahmet, irençber, ıresim, Urum, Urus, ürüsvey, ürüya, ürüzgâr.

b. Kelime ortalarında ünlü bazen de ünsüz türetilmiştir.

Asırı, Azirail, cisime, enistütü, filime, gümüler, hasiret, hazireti, hepisi, radiyo, şüküre, titireşir, zülüfü, korkuyulan, şarkuyulan.

2. Ses düşmesi

Ünlü ile biten bir kelimedenden sonra ünlü ile başlayan bir fiil getirildiğinde ünlülerden birisi düşer ve böylelikle mısradaki hece sayısı istenen tarzda gerçekleştirilmiş olur.

bac'olur, bal'olmaz, baltay'ılan, başk'olmasa, çirkinc'olur, del'oldum, dışar'attın, gec'olur, gevezec'olur, hav'alır, içr'olsun, iy'olur, koc'olur, n'eyleyim. n'ideceksin, n'iderim, n'ola, n'olacak, n'oldu, nic'olacak, nic'olur, par'etmez, perd'oldu, yolc'eden.

Bunun dışında bazı kelimelerde ve birleşik isimlerde aynı olayla karşılaşırız.

çizme altında-çizm'altında, dakika-dakka, ince elek-inc'elek, Karaözü-Kar'özü, sarı

* Yayımlandığı yer: *Türk Dili*, TDK'nin 70. Yılı Özel Sayısı, S. 607, Temmuz 2002, s. 259-262.

öküz-sar'öküz, Sivrialan-Sivr'alan.

Ses düşmesi hadisesinin bir başka şekli de fiil çekimlerinde karşımıza çıkar. Anadolu ağızlarında sık gördüğümüz bu tarz, Veysel'in şiirlerinde de oldukça fazla sayıda yer alır.

çkmeyin-çekmen, dolanıyorum-dolanıyom, dolaşırsın-dolaşın, kınamayın-kınaman, konuşursun-konuşun, korkuyorum-korkuyom, zannetmeyin-zannetmen.

Veysel'in şiirlerinde çok sayıda yöresel kelime yer almaktadır. Bunların tek tek tespiti, anlamlandırılması ve örneklendirilmesi dilimiz açısından zaruri idi. Bu bakımdan biz de yazımızda Veysel'i yöresel kelime ve deyimler açısından değerlendirmeye çalıştık.

Kayda değer gördüğümüz kelime ve deyimlere anlam verirken, Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkan *Derleme Sözlüğü* (Ankara, 1973, 12 cilt)'nden büyük oranda yararlanılmıştır.

-A-

ayranlığı şişmek: öfkelenmek (*Hırs gelip de ayranlığı şişerse.*)

-B-

bac: yol haracı, zorla alınan para, (*Gelip geçen yolcuların bac'olur.*)

başa güreşmek: en üstün olmak (*Nohutla patates güreşir başa.*)

başlı: dolu dolu, sileden fazla (*Başlı ben elayım sile kendine.*)

ber-hava: boşa gitmiş, uçurulmuş (*Yandı ber-havaya gitti diyerek.*)

bıldır: bir önceki sene, geçen sene (*Bir fincan su verdik bıldır dediler.*)

bile: birlikte, beraber (*Bile yansın o yıldızlar.*)

bir yüzden: bir bakıma (*Herkesin bir yüzden hakkı var ama.*)

boğaz: yemek yeme düşkünlüğü (*Pek severim boğazımı.*)

bulatmak: bulandırmak, fitne sokmak (*Buladır dünyayı parmağı durmaz.*)

buluş olmak: buluşmak, bir araya gelmek (*Ne zaman yüz yüze buluş olurum.*)

-Ç-

çeç: balı alınmış petek (*Sen balsın da ben çeç miyim?*)

çene: boş laf (*Lâf istemem uzun çene.*)

çıkanaca: çikana kadar (*Teneşir çıkanaca*)

-D-

değme: her (*Deli gönül değme çaydan bulanmaz.*)

delip takma: kıymetsiz, önemi olmayan (*Saçma sapan sözler hep delip takma.*)

duluk: yanak boşluğu (*Sabır hırsın duluğuna bir çaktı.*)

durumak: durulmak, sakinleşmek (*Durudu gönliüm durudu.*)

-E-

eğn / eğin: sırt (*Bez bulunmaz eğnimize takmaya.*)

ele ağıt almak: ağıt yakmaya başlamak (*Kin ve kibir ele aldı ağıdı.*)

ele girmek: ele geçmek (*Kaçan fırsat girmez ele.*)

em: ilaç (*Çare düşün bak derdinin emine.*)

endaz etmek: ölçmek (*Elde endaz ettim bu aşkın atın.*)

-F-

farımak: usanıp yorulmak (*Deli gönül farımadan yetişek.*)

fariğ olmak: vazgeçmek (*Fariğ olup vazgeçmen mi bu huydan.*)

firik: ekinlerin sararıp kurumadan önceki durumu (*Ekin firik ığış ığış yellenir.*)

-G-

gayle: gaile, dert, sıkıntı (*İşittiğim haber bana gayledir.*)

gen: huzurlu ve mutlu zaman (*Gendeki basını sevdaya salan*)

gencelmek: gençleşmek (*Veysel kocaydım genceldim.*)

girinmek: üstlenmek, sahiplenmek (*Bu dünyayı sen yarattın girindin.*)

girişmek: harekete geçmek, işe başlamak (*Giriş Veysel kollarını sıva da.*)

giyitmek: giydirmek (*Vatan sevgisini giyitti anam.*)

gövel: yeşil, yeşil başlı (*Evvel ördek gibi inerken göle.*)

-H-

herk: sürülüp dinlenmeye bırakılan tarla (*Tarlası herk ise ya ikileme.*)

hınzır: domuz (*Duydunuz mu řu hınzırın işini.*)

hora: yara (*Çıkağeldi hora bahtım.*)

hoyrat: görgüsüz (*Tellerini yoldurmazdım hoyrada.*)

-I-

ırılmak: ayrılmak, uzaklaşmak (*Irılmaz sevdası sönmez narı var.*)

içr'olmak: içinde olmak (*Nur içr'olsun Atatürk'ün yatađı.*)

işlek: iş, icraat (*İşleği ameli hali yalandır*)

-K-

kaleme çalmak: kaderi tayin etmek (*Tecellim tersine çalmış kalemi.*)

kalem: çeşitli fiyat (*Büyük tüccar her kalemden alıyor.*)

karametli: kara yazılı (*Karamelli garip başın.*)

kavl etmek: sözleşmek (*Kavlettim yar ile ahdim var idi.*)

kayak: kaygan (*Ormansız dađ kayak olur.*)

kelep: iplik çilesi, demet (*Kelep edip zülüflerin bađlarken*)

koytak: rüzgârı olmayan çukur, kuytu yer (*Koyun gibi koytaklarda*)

kubarmak: kabarmak (*Kubarmış dağlarda kar çiçekleri.*)

kumpir: patates (*Kumpir ektim kaya söklüm yerinden.*)

kuz: kuzey (*Renk verirsin güneyine kuzuna.*)

-M-**millemek:** sel çamuruyla doldurmak (*Dümdüz etti patatesi milledi.*)**mudarasız:** rahatça (*Denizleri mudarasız geçersin.*)**-Ö-****önünden:** önceden (*Önünden gülmeyen sonra güler mi?*)**ötür:** kıyafet, giysi (*Tankolardan ötür örtmem.*)**-P-****pendir:** peynir (*Edirne'nin hoş pendiri*)**pepelenmek:** kekeme olmak (*Dilsiz oldum pepelendim.*)**-S-****sadir olmak:** çıkmak (*Yalan sadır olmaz ervah-ı paktan.*)**sarım:** sarmaş-dolaş oluşum (*Sarım beni beğenmedi.*)**sav:** ileri sürülen düşünce (*Veysel n'iden sözü savı?*)**savak:** aptal, şaşkın (*Bos gezene derler "Serseri savak."*)**seklem:** kil veya yünden yapılmış çuval (*Ölçer tohumunu koyar sekleme.*)**seme-sarhoş:** kendinde olmayarak, aptalca (*Boynum eğri seme-sarhoş gezerken.*)**seyip:** başıboş, serbestçe (*İreçberler seyip olur.*)**sır-sıtır:** gizli, bilinmeyen (*Sır saklamam sıtır örtmem.*)**sile:** pay yapılırken ölçü kabının ağızıyla beraber olan ölçüm (*Başlı ben alayım sile kendine.*)**sin:** mezar (*Ölünce hu çeksin kemiğim sinde.*)**sormak:** emmek (*Millet birbirinin kanını sorar.*)**soyutmak:** soyundurmak (*Çirkin huylarımı soyuttu anam.*)**sove:** kapı, pencere kasası (*Kapı söve eşik olur.*)**sünmek:** uzamak (*Herkes bir maksatla serpilir süner.*)**-Ş-****şenelmek:** iç açıcı hale gelmek (*Şeneldi Türklerin kadim ocağı.*)**-T-****talamak:** kaplamak, büyümek (*Tırtıl geldi tevekleri taladı.*)**tamu:** cehennem (*Tamuda olmazdı kullara ceza.*)**tanko:** sosyete (*Gündüz gezer tanko takar takınır.*)**tarak:** yünün ip yapıldığı araç (*İnce eğir ip düz olsun / Gececeksin bu taraktan.*)**tekleme:** çok az (*Binde bir bulunur o da tekleme.*)**terkini vermek:** vazgeçmek (*Veremem terkini gelmiyor elden.*)**tevek:** asma, kabak gibi bitkilerin dalları (*Tırtıl geldi tevekleri taladı.*)**tor:** 1. acemi (*Tor şahin bakışlı aslan heybetli.*) 2. Avcının ağı (*Gönül düştü*)

bir zalimin toruma.)

tutmak: yapmak, yerine getirmek (*Var olsun bu gençler duyduğun tutmuş.*)

-U-

ud: utanma, sıklıma (*Ud edep kalmadı kızda gelinde.*)

uğrülenmek: uğrünerek yürümek (*Uğrülenir gider yola.*)

uğrünmek: bütün vücudunu oynatarak yürümek (*Gider yolda uğrünerek.*)

-Ü-

üstüme düşmedik: Benimle ilgisi olmayan (*Üstüme düşmedik söz neme gerek.*)

-V-

varvara: sonuç (*Menfaattir varvarası.*)

-Y-

yad etmek: yabancı etmek (*Balta gelir yatağından yad eder.*)

yağlık: mendil (*Kirli yağlığımı yuvermediler.*)

yalan takmak: yalan uydurmak (*Takarlar çeşitli yalan âşıklar*)

yanı: yana (*Adem Ata'dan bu yanı.*)

yeldirmek: telâşlı telâşlı arkasından gitmek (*Hayal beni yeldiriyor yel gibi.*)

yerinmek: gıpta etmek (*Nerde güzel gördü isem yerindim.*)

yuvermek: yıkamak (*Kirli yağlığımı yuvermediler.*)

-Z-

zarımak: ağlayıp inlemek (*Zarıdı gönlüm zarıdı.*)

zoralmak: zorlaşmak (*Hasta gönlün tedavisi zoraldı.*)